

Регистрација и поседување на лични документи
како услов за подобро образование на Ромите,
преку студија на случај во населбите
Топаана и Средорек во Скопје и Куманово

BEST PRACTICES
for
ROMA INTEGRATION
in the Western Balkans

Авторот: Ајнур Сулејман
Советник при истражувањето: Владимир Мисев

Funded by the EU

Регистрација и поседување на лични документи
како услов за подобро образование на Ромите,
преку студија на случај во населбите Топаана и
Средорек во Скопје и Куманово

Импресум

Подготвено во декември 2012 година од:

Автор:

Ајнур Сулејман

Советник при истражувањето:

Владимир Мисев

Лектор:

Елена Георгиевска

Дизајн

comma | communications design

Оваа публикација е изработена од авторот, подржана од страна на Канцеларијата на ОБСЕ за демократски институции и човекови права (ОДИХР). Оваа публикација е издадена со финансиска поддршка од Европската Унија, во рамки на проектот Најдобри практики за интеграција на ромите кој е имплементиран од страна на Канцеларијата на ОБСЕ за демократски институции и човекови права (ОДИХР). Ставовите искажани тука не може на никој начин да се сметаат за изразување на официјалните ставови на Европската Унија, ниту пак тоа значи дека тие ги изразуваат политиките и позициите на Канцеларијата на ОБСЕ за демократски институции и човекови права (ОДИХР).

Регистрација и поседување
на лични документи
како услов за подобро
образование на Ромите,
преку студија на случај
во населбите Топаана
и Средорек во Скопје и
Куманово

Авторот: Ајнур Сулејман
Советник при истражувањето: Владимир Мисев

Ајнур Сулејман е студент на постдипломските студии по социјална работа на Филозофскиот Факултет во Скопје. Во текот на неговото професионално ангажирање во невладиниот и владиниот сектор во Македонија и неговата проактивна работа со социјално исклучена и маргинализирана популација ја воочи потребата од поголема и подлабинска анализа на образованието како една од најпроблематичните области и поседувањето на личните документи како услов за интеграција на Ромската популација. Образовниот процес претставува круцијална област за намалување на сиромаштијата и согледување на позитивните можности на едуцираниот кадар односно преку надминување на финансиските проблеми, а воедно и јакнење на свеста да се формира квалитетна едуцирана генерација која ќе ги поседува правите алатки за борба против исклучувањето од системот, намалување на сиромаштијата и подобра конкуретност на пазарот на трудот.

Владимир Мисев работи во Институтот за демократија “Социетас Цивилис” - Скопје и е претседател на институтот од 2005 година. Своето високо и постдипломско образование го стекнал во Македонија, Австрија и Италија и за главни интереси ги има политичките процеси во Македонија, развојот на демократијата, изборните процеси и правата на малцинствата. Од 2008 година е предавач во Високата школа за новинарство и односи со јавност на предметите од политички системи и глобализација. Владимир има работно искуство со анализа на изборите и демократските процеси во повеќе од 15 земји.

Населба Топаана: Топаана е мала Ромска заедница која не е повеќе од 10 минути пешачење оддалечена од центарот на Скопје. Деведесет и девет проценти од 5000 жители на Топаана се со Ромско потекло. Иако таа е само на мала оддалеченост од центарот на главниот град на Македонија, заедниците се различни светови. Долго време Топаана беше запоставуван дел од историскиот град Скопје кој пак расте брзо. Скопје и Македонија се развија околу заедницата, но таа со векови остана изолирана и сиромашна. Денес повеќе од 90 проценти од Ромите во Топаана примаат социјална помош.

Населба Средорек: Ромската популација во општината Куманово според пописот од 2002 година брои 4.256 жители. Средорек која претставува чиста Ромска средина со евидентирани 600 стамбени објекти и над 2500 жители Роми. Голем дел од нив се соочува со низа нерешени проблеми од областа на: нерешена инфраструктура, живеење во суб-стандардни услови и нерегулирани имотно правни односи. Големiot процент на невработеност или лоши услови за домување, дисфункционални семејства и сл., се исто така причини за голем процент на необразовани Роми од оваа населба а исто така голем процентот на деца кои го напуштаат образовниот систем.

Содржина

1. Извршно резиме | 9
 2. Општо за Ромите | 11
 3. Општо за поседувањето на личните документи и образованието кај Ромите | 13
 4. Правна рамка | 17
 5. Домашна нормативна рамка | 19
 - 5.1. Анализа на документите произлезени од Декадата на Ромите 20
 - 5.2. Меѓународни документи ратификувани од страна на државата 24
 - 5.3. Декларацијата од Загреб 26
 6. Анализа на меѓународните документи и активности | 27
 7. Теренско истражување | 29
 - 7.1. Методологија на истражувањето 29
 - 7.2. Резултати од прашалниците за родителите 30
 - 7.3. Анализа на интервјуата 35
 8. Заклучоци и препораки | 39
- Анекс 1 Прашалник за родители | 41
- Анекс 2 Листа на интервјуирани претставници според институции | 45

Листа на табели

Табела 1 - Број на деца – 30

Табела 2 - Дали имавте некакви лични проблеми при вадењето на личните документи? – 31

Табела 3 - Доколку одговорот е ДА, каков тип на проблеми имавте при вадењето на личните документи? – 31

Табела 4 - Кој е најголемиот проблем со кој се соочувате во постапката за вадење на лична документација? – 31

Табела 5 - Дали сметате дека институциите прават доволно да им помогнат на граѓаните да ги извадат сите лични документи? – 32

Табела 6 - Дали сами ги извадивте личните документи? – 32

Табела 7 - Ако одговорот е НЕ, кој ви помогна во процесот на вадење на личните документи? – 32

Табела 8 - Дали сите ваши деца посетуваат настава? – 33

Табела 9 - Доколку некои од вашите деца не посетуваат настава, кои се причините за тоа? – 33

Табела 10 - Дали некои од вашите деца посетуваат воннаставни активности? – 34

Табела 11 - Дали имате дете кое е запишано на факултет? – 34

Табела 12 - Дали користите социјална помош? – 34

Табела 13 - Дали користите здравствена заштита (сини картони)? – 35

Табела 14 - Дали вашето дете/деца ги имаат примено сите вакцини? – 35

1. Извршно резиме

Уставните и законските одредби предвидуваат еднакви можности за образование за сите граѓани на државата, во согласност со меѓународните конвенции и права. Државата е потписник на сите позначајни меѓународни конвенции и декларации кои се однесуваат на правата на човекот, правата на децата и правото на образование. Овој документ е обид да се анализира состојбата со образованието на Ромите од повеќе аспекти, како и имплементацијата и резултатите од мерките и активностите во таа насока.

За целите на оваа анализа, беше направено теренско истражување во периодот помеѓу август и декември 2012 година. Анализата е извршена врз база на таканареченото деск истражување што ја вклучува анализата на релевантните закони и документи на национално ниво, како и со истражувањето спроведено со анкетни прашалници и полуструктурирани интервјуа со претставници од владини институции, претставници од невладиниот сектор и едукатори. Вклучувањето на државните институции е намалено во институционализирање на проблемот. Иако, според законот, школувањето е бесплатно трошоците за школување се премногу големи со што, всушност, и започнува исклучувањето на голем број семејства од образовниот процес.

Анализата издвојува повеќе појави кои исклучително штетно се одразуваат врз образованието на Ромите и нивната вклученост воопшто. Отсуствува инклузивен пристап на државата кон различни категории на деца - припадници на ранливи групи, и децата од улиците, како и децата кои треба за првпат да се запишат на училиште. Исто така, отсуствува и финансиска и стратешка

одговорност од страна на институциите во континуирано решавање на проблемот со оваа ранлива популација.

Непобитен е фактот дека проблемот со непоседување на документите и степенот на образование, односно вклучување во образовните текови на ромското население е далеку полош и речиси незавиден во однос на општата популација. Врз социјалниот статус на Ромите влијаат и незавидните услови на живот, несоодветното домување и екстремно лошата финансиска состојба на семејствата. Би можело да се каже дека во последните години сите подобрувања во однос на целиот образовен систем и вклучување на Ромите без лична документација помалку или повеќе е направено заради влијанието и финансиската поддршка од страна на невладиниот сектор.

2. Општо за Ромите

Според Пописот од 2002 година, застапеноста на Ромите во вкупното население во државата изнесува приближно 2,7 проценти (53.879)¹, со што Ромите се четвртата по големина етничка заедница во државата. Според некои проценки на локалните невладини организации кои работат на полето на ромските прашања, застапеноста на Ромите во вкупното население е многу поголемо. Ромите живеат во 64 од вкупно 85 општини во државата. Приближно 45 проценти од ромската популација живее во десет општини: Битола, Дебар, Гостивар, Кичево, Кочани, Куманово, Прилеп, Штип, Тетово и Веница. Речиси истиот процент на ромска популација (43,1 процент) живее во главниот град Скопје, а половина од нив се во Општината Шуто Оризари каде што претставуваат мнозинство.

Нови и објективни податоци во однос на популационата политика се од голема важност за остварување на приоритетите зацртани со *Декадата на вклучување на Ромите*. Со утврдување на точната бројка на Ромите ќе се обезбеди нивна подобра позиција, соодветна застапеност во институциите и ќе претставува услов за создавање на критична маса за подобрување на општиот статус на сите Роми.

1 Државен завод за статистика, Попис од 2002 година.

Во однос на невработеноста и сиромаштијата, податоците од 2010 година укажуваат дека 5,2 процента од сите невработени лица се Роми². Овие податоци кои произлегуваат од Министерството за труд и социјална политика и ревизијата на националните акциски планови од Декадата за вклучување на Ромите, овозможуваат увид во образовниот профил на невработената ромска популација. Имено, 33 проценти немаат завршено основно образование, 7 проценти имаат целосно или нецелосно средно образование, а само 0,1 процент (31 лице) имаат завршено високо образование.³ Анализата на УНДП направена во 2010 година открива дека стапката на невработеност помеѓу ромската популација во 2008 година изнесувала 75 проценти и е највисока во споредба со сите етнички заедници во државата и повеќе од двојна од државниот просек од приближно 30 проценти.⁴ Прашањето на сиромаштијата е исклучително важно во контекст на образованието, бидејќи ниското или недоволното образование е причина за сиромаштијата, но и последица од сиромаштијата.

-
- 2 Министерството за труд и социјална политика, *Анализа за состојбата и намалувањето на ромските девојчиња и момчиња во образовниот процес во Република Македонија* (Скопје: Министерство за труд и социјална политика, 2010).
 - 3 Министерството за труд и социјална политика, 2009. *Ревизија на националните акциски планови од „Декадата за вклучување на Ромите 2005-2015“ и Стратегија за Ромите во Република Македонија за периодот 2009-2011*. Скопје: Министерство за труд и социјална политика.
 - 4 УНДП и Универзитетот на Југоисточна Европа, *Граѓански засновани анализи*, 2010.

3. Општо за поседувањето на личните документи и образованието кај Ромите

Уставот и општата правна рамка овозможуваат поволни услови за развој на образованието и општата добросостојба на Ромите. Истражувањето се обиде да ги открие нужните претпоставки кои би помогнале државните институции да понудат соодветни мерки за решавање на потребите на ромската заедница. Дополнително на ова, истражувањето имаше за цел да го идентификува јазот помеѓу правните стандарди и практиката на терен.

Ставовите кои произлегоа од истражените документи, од прашалниците со родителите како и резултатите од интервјуата се преклопуваат во наодите дека најзначајните слабости во сферата на образованието на Ромите се: ниската стапка на вклученост во образовните процеси и високата стапка на осипување, потоа нискиот квалитет на образованието, сегрегацијата во образованието, како и немањето на лични финансиски средства за добивање на лични документи.

Би можело да се каже дека во последните години сите подобрувања во однос на целиот образовен систем и вклучување на Ромите без лична документација помалку или повеќе е направено под влијание на невладиниот сектор. Иако, според правната рамка, школувањето е бесплатно (и задолжително), скриените трошоци за школување се премногу големи поради што и започнува исклучувањето на голем број на семејства од образовниот процес. Со цел обезбедување на поголема достапност до средното образование, од учебната 2008/2009 година е укината партиципацијата, а обезбеден е и превоз за учениците од прва година во средните училишта кои живеат на оддалеченост повеќе од 2,5 километри од училиштето каде се запишани, како и бесплатно сместување во ученичките домови. Од 2009/2010 година беше планирано да се обезбедат бесплатни учебници за сите ученици, со цел уште повеќе да се намалат трошоците за образование⁵. За жал, иако планиран, бесплатниот превоз во 2008/2009 година започна со задоцнување и не беше организиран за сите ученици, додека во 2009/2010 година најголемиот дел од учениците ги добија учебниците со задоцнување, додека мнозинството ученици од техничките училишта нема да ги добијат⁶.

Особено е лоша ситуацијата во поглед на предучилишното образование кое не е бесплатно, и стапката на вклученост на Ромите е исклучително ниска (на пример, на возраст од 0 до 3 години само околу 0,6 проценти од ромските деца се вклучени на ова ниво на образование). Ниската стапка на учество на децата од ромската етничка заедница во предучилишното образование е фактор кој негативно се одразува врз нивното натамошно адаптирање во повисоките нивоа на образование и е директна причина за осипување. Имено, од 2006 година се спроведува проектот⁷ - Инклузијата на децата Роми во јавните предучилишни установи кој се спроведува како резултат на зголемената свест за важноста на образованието и развојот во раното детство, особено за децата од ранливите групи. Канцеларијата на УНИЦЕФ во Скопје обезбеди дидактички материјали за проектот и го обучи кадарот. Првично, проектот беше спроведен во 15 општини во земјата, а од почетокот на 2011 година, опфати 22 општини, а трошоците беа споделени меѓу Министерството за труд и социјална политика, општините кои учествуваа во проектот, како и Ромскиот образовен фонд.⁸

Понатаму, според припадноста на учениците кон етничката заедница и јазикот на кој се изведува наставата во редовните основни училишта, во 2010/2011 година има запишано вкупно 9.933 Роми, и образованието го

5 *Како до 100% упис во средните училишта.* – Скопје : Центар за истражување и креирање политики, 2009.

6 *Бесплатните учебници прескапи,* Време, 19.10.2009).

7 Проектот беше инициран и раководен од Министерството за труд и социјална политика и беше финансиски поддржан од страна на Ромскиот образовен фонд.

8 Видете страница 13: <http://www.romchildren.com/wp-content/uploads/2010/12/RECI-Macedonian-final-WEB.pdf>.

имаат завршено вкупно 727 Роми. Во редовното средно образование според припадноста кон етничката заедница, во 2010/2011 година има запишано вкупно 1.636 ромски ученици, и истото го имаат завршено вкупно 300 ученици⁹. Од горенаведеното може да се види големиот процент на осипување на учениците.

Во однос на вонредното средно образование во 2010/2011 година има вкупно 54 ученици од кои 8 се со тригодишно образование а 46 се со четиригодишно образование.¹⁰

Додека овие бројки се далеку под пропорционалната застапеност во вкупната популациона застапеност, кога е во прашање специјалното образование, тогаш состојбата е дијаметрално спротивна. Имено, процените се дека околу 36 проценти од вкупната бројка на деца запишани во специјалните основни училишта и 28 проценти од вкупно запишаните деца во средните училишта се Роми.¹¹

9 Со 3-годишно образование се 89 ученици додека со 4-годишно образование се 211 ученици.

10 Статистички преглед: Население и социјални статистики, Скопје, јуни 2012 година.

11 ФООМ - Фондација Институт отворено општество Македонија, *Анализа на образованието на Ромите*, 2011.

4. Правна рамка

Во преамбулата од Уставот на Република Македонија, е застапена ромската етничка заедница, како рамноправна со заедниците на Албанците, Турците, Власите, Србите и Бошњациите¹². Покрај ова, Уставот го гарантира правото на образование како универзално право¹³.

Неколку закони, исто така, ги дефинираат образовните и јазични права на Ромите (и останатите заедници):

- Со Законот од 2008 година за *унапредување и заштита на правата на припадниците на заедниците кои се помалку од 20% од населението во Република Македонија*, во сите сфери на образовниот систем се гарантира правото на настава на јазикот на малцинствата¹⁴.
- Со Законот за *спречување и заштита од дискриминација*, од 2010 година се обезбедува заштита од дискриминацијата и се забранува секаква дискриминација по основа на пол, раса, боја на кожа, род, припадност на маргинализирана група, етничка

12 Устав на Република Македонија, „Службен весник на Република Македонија“ 52/1991; Амандмани (4-18) на Уставот на Република Македонија, „Службен весник на Република Македонија“ 91/2001.

13 Исто, член 44.

14 Закон за унапредување и заштита на правата на припадниците на заедниците кои се помалку од 20% од населението во Република Македонија, Закон за именување и дополнување на Законот за средното образование, „Службен весник на Република Македонија“ бр.92/2008.

група, јазик, државјанство, општествено потекло, религиозно убедување, други верувања, образование, политичка припадност, личен или општествен статус, ментална или телесна попреченост, возраст, семеен или брачен статус, статус на примања, здравствена состојба или која било друга основа забранета со закон или меѓународна повелба¹⁵.

- Законската рамка за основното и средното образование забранува дискриминација и гарантира настава на јазикот на малцинствата¹⁶.

Законот за социјална заштита¹⁷ во кој се уредуваат системот и организацијата на социјалната заштита, правата од социјалната заштита, финансирањето и постапката на остварување на правата од социјалната заштита, како и Стратегијата за социјално вклучување 2012-2014¹⁸ во која конкретни проблеми кои се предмет на третирање се:

1. Афирмација на превенцијата во социјалната заштита
2. Продолжување со процесот на децентрализација во областа на социјалната заштита
3. Поефикасно остварување на правата на парична помош
4. Унапредување и развој на услугите од вонинституционална социјална заштита
5. Подобрување на институционална социјална заштита

15 Закон за спречување и заштита од дискриминација, „Службен весник на Република Македонија“ бр.50/2010.

16 Видете: Закон за основното образование, „Службен весник на Република Македонија“ бр.103/2008;

17 Закон за социјалната заштита („Службен весник на Република Македонија“, бр.79 од 24 јуни 2009 година)

18 http://www.mtsp.gov.mk/WBStorage/Files/strategija_socijalno_vklucuvanje.doc.

5. Домашна нормативна рамка

Преку вградувањето на највисоките стандарди на почитување на човековите права во законодавството државата се легитимира како политички систем кој покажува отвореност и приемчивост кон модерните демократски процеси. Во таа смисла измените на Уставот на Република Македонија од 2001 година, во новата преамбула експлицитно го наведува ромскиот народ заедно со другите народи, кои живеат во државата, како носители на самостојноста и суверенитетот на заедничката држава¹⁹.

„Граѓаните на Република Македонија, македонскиот народ и граѓаните што живеат во нејзините граници, кои се дел од албанскиот народ, турскиот народ, влашкиот народ, српскиот народ, ромскиот народ, бошњачкиот народ.., преземајќи ја одговорноста за сегашноста и иднината на нивната татковина.., еднакви во своите права и обврски кон заедничкото добро - Република Македонија - ..одлучија да ја конституираат Република Македонија како самостојна, суверена држава, со намера да се воспостави и зацврсти владеењето на правото, да се гарантираат човековите права и граѓанските слободи, да се обезбеди

19 Видете: http://www.mtsp.gov.mk/WBStorage/Files/strategija_romi.pdfстр.16.

мир и соживот, социјална правда, економска благосостојба и напредок на личниот и заедничкиот живот...”

Нашата држава е првата земја во која Ромите се споменати и уставно признати како конститутивен народ. Во согласност со постојните одредби тие се еднакви во своите легално загарантирани права и обврски, како и сите други граѓани во Републиката.²⁰

Покрај основата која ја дава преамбулата, самиот текст на Уставот ги наведува основните човекови права врз кои се темелат обврските на државата кон секој граѓанин, вклучително и Ромите, и кои ја детерминираат основата врз која се надоградува останатата регулатива²¹. Меѓу темелните вредности на уставниот поредок е и „слободното изразување на националната припадност, соодветна и правична застапеност на граѓаните кои припаѓаат на сите заедници во органите на државната власт и другите јавни институции на сите нивоа“²²

Од воведувањето на политичкиот плурализам и првите повеќепартиски избори, Ромите имаат политички претставници во Парламентот (Собрание, законодавното тело), во 1990 година имаше два ромски члена, во 1994, 1998 и 2002 година по еден член и на изборите во 2006 година два ромски члена беа изберени помеѓу 120 членови на Парламентот. На локално ниво во 2004/2005 година, 0,31 процент од сите членови на локалните совети биле Роми. Во 2003/2004 година износот бил 0,19 проценти, а во 2002/2003 година 0,29 проценти. И покрај политичкото претставување на Ромите на национално и локално ниво (сепак, претставувањето не одговара на бројот на вкупната ромска популација), ромското учество не е ефективно во процесот на донесување на одлуки и повеќето Роми себеси се сметаат за делумно или целосно исклучени од процесот на донесување на одлуки.²³

5.1. Анализа на документите произлезени од Декадата на Ромите

Процесот на донесување на **Националната стратегија за Ромите во Македонија** временски се совпаѓа со **Декадата на вклучување на Ромите (2005-2015)** и формулирањето на нејзините приоритети. Бидејќи двата про-

20 Устав на Република Македонија, број 08-4642/1, Скопје.

21 http://www.mtsp.gov.mk/WBStorage/Files/strategija_romi.pdf.

22 Член 8 алинеја 2 од Уставот на РМ, 2001 година.

23 Запишани коментари од Европскиот центар за правата на Ромите и Националниот ромски центар за Поранешната Југословенска Република Македонија за разгледување од страна на Комитетот за економски, социјални и културни права при Обединетите нации на 37. седница, 19 септември 2006 година.

цеса имаат сличен пристап, тие се одвиваат паралелно и испреплетено, што имплицира совпаѓање во дел од приоритетите.

Во поглед на состојбата со образованието на Ромите, но и во другите сфери на општественото живеење, стратешки документ претставува Стратегијата за Ромите во Република Македонија²⁴, усвоена во 2004 година и преработена во 2009 година. Во овој документ се поставени целите во областа и на образованието, вклучувајќи еднаков квалитет на знаење и образование помеѓу децата Роми и оние што не се Роми, зголемување на нивото на формално образование кај младите Роми, како и кај возрасните кои се наоѓаат надвор од формалниот образовен систем, градење на професионални и општествени способности и отстранување на причините за неписменост. Мора да се констатира дека не постојат доволни анализи и истражувања, кои како предмет ја имаат имплементацијата на Стратегијата, што го отежнува оценувањето на нејзиното влијание.

Ова посебно важи за глобалните цели на Декадата, како што се: искоренување на сиромаштијата, елиминација на дискриминацијата и намалување на социјалното исклучување на малцинствата. Основните критериуми за развојност се набљудуваат преку Милениумските развојни цели²⁵ и Програмата за социјално вклучување на Европската унија. Како приоритетни проблеми за Ромите, Декадата ги утврди областите: домување, образование, здравство и вработување. Очекувано е приоритетите на Декадата да го добијат централното место меѓу целите и задачите вградени во Националната стратегија за Ромите во Република Македонија.

Специфични цели на ревидираните Национални акциски планови за образование за период 2009-2011 година

1. 4.5% ромски деца во предучилишни установи до 2011 година (од вкупниот број ромски деца на возраст од 4 до 5 години).
2. Намалена стапка на осипување на Роми во средното образование - Зголемена стапка на Роми кои се задржуваат во образовниот систем - намалена стапка на Роми кои прерано го напуштаат образованието (100% стапка на влез на деца Роми во основното образование).
3. Зголемување на процентот на студенти Роми на 1.8% од вкупниот број на запишани студенти во прва година на универзитетите до 2011 година, задржување во образовниот систем и нивно дипломирање со специфичен фокус на создавање наставен кадар.

24 Видете: http://www.mtsp.gov.mk/WBStorage/Files/strategija_romi.pdf.

25 Видете: <http://www.un.org.mk/mileniumski-razvojni-celi.html>.

4. 5% од неписмените возрасни Роми (од кои најмалку 3% жени) се описменети на годишно ниво во периодот од 2009 до 2011 година.
5. Намалување на учениците Роми во специјалните училишта за 5% годишно од вкупниот број деца Роми кои се тековно во специјалните училишта.

Специфичната цел за 100% упис на децата во основно образование претставува нереална процена за сите деца, а уште повеќе за децата - Роми за кои во овој извештај наведовме дека се соочуваат со проблеми на упис поради:

- а) необезбедени лични документи за нив и/или нивните родители,
- б) неможност да ги платат трошоците за лекарска потврда по потребна за упис на училиште,
- в) нередовна имунизација итн.

Акцискиот план за подобрување на состојбата на Ромите и Синтите во областа на дејствување на ОБСЕ има за цел да ги засили напорите на земјите-учеснички и релевантните институции и структури на ОБСЕ коишто се стремат да осигураат Ромите и Синтите да можат целосно или делумно да учествуваат во нашите општества, и да ја отстранат дискриминацијата против нив. Акцискиот план се темели на рамката на меѓународно и регионално право за човекови права, на постојните заложби на ОБСЕ и на примерите на најдобра практика од земјите ширум Европа. Специјалните мерки предвидени со Акцискиот план, со цел подобрување на состојбата на Ромите и Синтите се темелат врз Меѓународната конвенција за елиминација на сите форми на расна дискриминација. Меѓу поважните активности што им се препорачуваат на земјите-учеснички се:

- Да се осигура националното законодавство да вклучува соодветни одредби со кои се забранува расна сегрегација и дискриминација во образованието и се обезбедуваат делотворни санкции за прекршувањата на тие законски одредби.
- При изготвувањето на образовните политики што ги засегаат заедниците на Ромите и Синтите да се консултираат нивните претставници.
- Да се назначат финансиски средства за префрлување на ромските деца во стандардни општи училишта и за изготвување на програми за поддршка на училиштата за олеснување на преминот во стандардно општо образование.

Општата правна рамка предвидува еднакви можности за образование за сите нејзини граѓани, во согласност со меѓународното право и меѓународните конвенции. Државата е потписник на сите позначајни меѓународни конвенции и декларации кои се однесуваат на правата на човекот, правата на децата и правото на образование. Законската регулатива овозможува

образование во согласност со негувањето на сопствениот идентитет. Од аспект на правната рамка и официјалните документи поврзани со оваа проблематика и Ромите важен сегмент е Законот за лична карта²⁶ во која според член 1 стои:

Личната карта е јавна исправа со која се докажува идентитетот, државјанството и живеалиштето на граѓанинот на Република Македонија. Граѓанинот може да има само една лична карта. Секој граѓанин со наполнети 18 години живот должен е да има лична карта. Личната карта може да се издаде на граѓанин со наполнети 15 години живот, по негово барање.

Министерството за труд и социјална политика во 2004 година ја објави Стратегијата за Ромите, целосно поддржана од Владата, со која се уредуваат Националните акциски планови за образованието, здравствената заштита, вработувањето и домувањето.

Во стратегијата се напоменува дека според **извештајот на Европската комисија од 2009 година:**

Бројот на деца Роми кои посетуваат настава сè уште беше мал а стапката на напуштање на училиштата беше многу висока. Сè уште се практикува сегрегација на учениците Роми. Продолжува практиката на испраќање ромски деца со потешкотии во учењето во специјални институции за ментално хендикепирани деца. Бројот на ромските деца на улица е во пораст. Воведувањето на задолжително образование за децата до 18-годишна возраст се смета дека придонесе за намалување на социјалната исклученост. Преземени се чекори за намалување на високата стапка на напуштање на образованието во раните години на образование. Проектот имплементиран од страна на Министерството за труд и социјална политика овозможи за 243 ромски деца на возраст од 4 и 5 години да бидат вклучени во предучилишното образование. „Сепак, голем број ромски деца, девојчиња од селски средини и децата со посебни потреби сè уште не го завршиле своето образование.“²⁷

²⁶ Закон за личната карта („Службен весник на РМ“ бр.38/2002).

²⁷ Видете: http://www.sep.gov.mk/content/Dokumenti/MK/EK_izvestaj_2009_mk.pdf.

Како афирмативни активности за учениците Роми, Владата донесе одлука дека сите ромски ученици кои аплицираат за средно образование треба да бидат запишани во средните училишта и тие стимулативни селекциони критериуми треба да се применат кога ромските ученици аплицираат за средно училиште каде што се пријавуваат најголем број кандидати. Државните универзитети имаат дефинирано квоти за запишување на студенти Роми кои рефлектираат дел од целокупното ромско население. Пристапот на студентите Роми до државните стипендии за повисоко образование беше подобро преку поедноставување на процесот за аплицирање. Преку здружен проект на Министерството за образование и наука и Фондацијата Институт отворено општество, 650 студенти Роми во прва година од средното образование беа наградени со стипендии како стимулативна мерка за успешно завршување на нивното образование. Програмата за поддршка за Ромаверзитас, преку грантови и менторства, ги поддржува сите студенти Роми на општествени науки. Сепак, објавениот број²⁸ на студенти Роми на додипломски студии во 2007/2008 година беше 184, помалку од 0.3 проценти од вкупно 62.935 студенти. Бројот на дипломирани студенти во 2008 година бил 30 од вкупно 10.838 студенти, што го покажува истиот мал процент.

Во однос на етничката припадност, 65 проценти од евидентираниите невработени се Македонци, 23 проценти се Албанци, 4 проценти се Турци, и 5 проценти се Роми. Истражувањето на УНДП покажува дека кај ромската популација стапката на невработеност е 79 проценти, но според ромски невладини организации, вистинската бројка изнесува повеќе од 90 проценти.²⁹

Една од долгорочните цели на Стратегијата е и намалување на бројот на невидентирани Роми кои поради недостаток на потребната лична документација не се во состојба да ги остваруваат правата од социјалната заштита.

Исто така, ќе се разгледаат сите стратешки документи и акциски планови произлезени од Декадата на Ромите³⁰. Декадата се фокусира на приоритетните области на образование, вработување, здравство и домување, и ги обврзува владите да ги земат предвид и другите основни прашања за сиромаштијата, дискриминацијата и родовата интеграција.

28 Државниот завод за статистика, *Статистички преглед- Население и социјални статистики*, 2009.

29 УНДП, *Извештај за обесправеност- фокус на Ромите*, 2006.

30 Видете: <http://www.romadecade.org>.

5.2. Меѓународни документи ратификувани од страна на државата

Според членот 1 од Повелбата за економски, социјални и културни права:

Сите народи имаат право на самоопределување. Врз основа на ова право тие слободно го одредуваат својот политички статус и слободно го обезбедуваат својот економски, социјален и културен развој. Сите народи можат, за сопствени цели, слободно да располагаат со своите природни богатства и ресурси, во спротивност со обврските што произлегуваат од меѓународната економска соработка, заснована врз принципот на заемна корист и на меѓународното право. Во ниеден случај луѓето не можат да бидат лишени од своите средства за живот. Државите-потписнички на овој пакт, ќе го промовираат остварувањето на правото на самоопределување и да го почитуваат тоа право, во согласност со одредбите на Повелбата на Обединетите нации.

Според членот 29 од Конвенцијата за правата на детето:

Земјите-членки се согласни дека образованието на детето треба да биде насочено кон:

- ♦ *развојот на личноста на детето, надареноста и менталните и физичките способности до крајни граници и потенцијал;*
- ♦ *почитувањето на човековите права и основните слободи, и на принципите содржани во Повелбата на Обединетите нации;*
- ♦ *развојот на почитувањето на родителите на детето, неговиот или нејзиниот сопствен културен идентитет, јазикот и вредностите, националните вредности на земјата во која детето живее и на земјата од која тој или таа потекнува, како и етникумите кои се различни од сопствената земја;*
- ♦ *подготовката на детето за одговорен живот во слободно општество, во духот на разбирањето, мирот, толеранцијата, еднаквоста на половите и пријателството меѓу сите народи, етнички, национални и верски групи;*
- ♦ *развојот на почитувањето на природната средина.*

- **Конвенцијата за елиминирање на сите форми на расна дискриминација**³¹, смета дека Повелбата на Обединетите нации се заснова врз принципите на достоинството и еднаквоста на сите луѓе и дека сите земји-членки се обврзале да дејствуваат, заедно и посебно, во соработка со Организацијата, заради постигнување една од целите на Обединетите нации, т.е. да го развиваат и поттикнуваат општото и фактичкото почитување на правата на човекот и основните слободи за сите, без оглед на расата, полот, јазикот или верата.
- **Конвенцијата против дискриминација во образованието**³² содржи дефиниција за дискриминацијата која опфаќа секаква разлика, исклучување, ограничување или давање предност што се темели врз расата, бојата на кожата, полот, јазикот, религијата, политичкото или друго мислење, националното или социјално потекло, економската состојба или раѓањето и кои имаат за цел или како последица да го оневозможат или да го загорзат еднаквиот третман во образованието.
- **Европска конвенција за заштита на човековите права**³³ е универзална декларација за човековите права, усвоена од Генералното собрание на Обединетите нации во 1948 година, и изнесува начела кои и натаму имаат силно влијание во целиот свет. Иако Декларацијата сама по себе не е обврзувачка, многу правници би го изнеле аргументот дека истата станала правно-обврзувачка преку меѓународниот обичај и практика, затоа што се употребува во уставите и правните случаи на многу земји.³⁴

5.3. Декларација од Загреб

Учесниците на Конференцијата за обезбедување на граѓански статус, документација и регистрација во Југоисточна Европа³⁵, земајќи ги предвид основните човекови права предлагаат да се отстранат сите пречки за документација и регистрација особено на маргинализираната популација. Ова вклучува правни реформи, соодветно живеалиште, намалување на бирократските процедури намалување на даноците, постпородилна регистрација и издавање³⁶ на лични карти³⁷

31 Видете: <http://www.edulaws.mk/images/pdf/cerd.pdf>.

32 Видете: http://www.edulaws.mk/index.php?option=com_content&view=article&id=264&Itemid=306&lang=sq.

33 Видете: http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/28DB92A0-FCBC-40DB-86CB-645A8028A019/0/MKD_CONV.pdf.

34 Видете: http://mk.wikipedia.org/wiki/Европска_конвенција_за_човекови_права.

35 Загреб, 26-27 октомври 2011 година.

36 Видете: http://www.edulaws.mk/index.php?option=com_content&view=article&id=280&Itemid=311&lang=mk.

37 Видете: <http://www.osce.org/hcnm/85249>.

6. Анализа на меѓународните документи и активности од областа на образованието

Во однос на европските документи во областа на образованието, Болоњската декларација во високото образование и Копенхагенската декларација во средното стручно образование се патокази на реформите во овие потсистеми на образование. Тие се основа за воспоставување на единствениот европски образовен простор. Државата ја потпиша Болоњската декларација³⁸ во Берлин во 2003 година и презеде обврски за спроведување структурни реформи во високото образование. На секои две години од потпишувањето на оваа декларација во 1999 година во Болоња, се врши анализа на постигнувањата со конференции за следење т.н. follow up конференции. Достигнувањата на образовниот систем во поранешната југословенска Република Македонија во континуитет се оценуваат како просечни.

38 http://mk.wikipedia.org/wiki/Бољонска_декларација.

Во однос на Копенхагенската декларација³⁹, која се однесува на усогласување на реформите во средното стручно образование, напредокот е помалку видлив. Кредит трансфер системот, рамката на квалификации, стандардите на вештини во стручното образование се императиви кои се далеку од нашата реалност. Можеби со воспоставувањето на Центарот за средно стручно образование и обука ќе може посериозно да се пристапи кон исполнување на препораките од Копенхагенската декларација и Мастрихтското коминике со целосна поддршка од Европската фондација за обука.

Во меѓувреме е донесен и Законот за формирање Национална агенција за програмите на заедницата во образованието⁴⁰, со која ќе се обезбеди примена на принципот на децентрализирано управување со европските фондови. Од 2008 година, Поранешната Југословенска Република Македонија ќе има целосен пристап кон интегрираната програма за доживотно учење 2007-2013 година, во чии рамки се потпрограмите: Комениус, Леонардо да Винчи, Сократ, Еразмус и Грудвиг.⁴¹

Имплементирањето на проектите и заложбите на странските донатори кои дејствуваат во сферата на унапредување на образованието, правата на децата и подобрување на легалистичката култура на Ромите придонесоа кон унапредување на економскиот статус на Ромите и нивната севкупна интегрираност. Некои од резултатите од иницијативите на невладиниот сектор и меѓународните донатори доведоа до тоа некои од нив да бидат вклучени во владини програми и во редовните активности на државните институции т.е. се обезбеди континуитет на целиот процес.

39 Видете: http://ec.europa.eu/education/pdf/doc125_en.pdf.

40 <http://www.na.org.mk/nacionalna-agencia.html>.

41 Анализа на капацитетите за добро управување во образованието, Скопје, декември 2007.

7. Теренско истражување

7.1. Методологија на истражувањето

Теренското истражување се одвиваше во две одделни фази и тоа теренско пополнување на прашалници од страна на родителите како и полуструктурирани интервјуа со родителите. Беа анкетирани вкупно 60 родители по случаен избор на терен и во локалните невладини организации од кои 18 беа мажи а останатите 42 жени. Триесет испитаници беа со место на живеење во населбата Топаана во Скопје, 11 испитаници беа од населбата Средорек во Куманово, а останатите 19 испитаници живеат во нашата близина. Од делот за возраст и образование на родителите во двете населби најголем број од родителите се младо работноспособно население на возраст до 41 година, од кои 61,7 проценти се без основно образование и со тоа на најниско ниво на конкурентност на пазарот на трудот. Во однос на занимањето, процентот на невработеност е 90 проценти, односно од вкупно 60 интервјуирани родители 54 се невработени. Оваа состојба придонесува за развој на сиромаштијата и недостиг од финансиски средства потребни за лична документација, образование итн.

Исто така, во периодот од 15 ноември до 10 декември 2012 година, беа направени 10 длабински интервјуа со претставници од различни сфери кои работат на процесот на решавање на проблемот со непоседување на лични документи како и интеграција на децата во образовниот систем. Испитаниците

беа претседателот на Ромската политичка партија за интеграција, претставници на ромските информативни центри, невладини организации, едукатори, Министерството за здравство, како и доктор-специјалист во Градската општа болница „8 Септември“ - Скопје. Сите претставници активно работат на спречување на еклузијата на маргинализираните групи од системот.

Прашалникот беше составен од 14 прашања кои се однесуваа на различни аспекти од непоседувањето на лични документи како услов за интеграција на децата Роми од системот на образование.

7.2. Резултати од прашалниците за родители

ТАБЕЛА 1. БРОЈ НА ДЕЦА – Вкупно

	број	процент
.00	1	1.7
1.00	8	13.3
2.00	7	11.7
3.00	18	30.0
4.00	14	23.3
5.00	5	8.3
6.00	5	8.3
7.00	1	1.7
8.00	1	1.7
вкупно	60	100.0

Од горните табели за бројот на децата јасно може да се види големиот број на деца по семејство за кои треба да се одвојат финансиски средства за нивна едукација и нивно интегрирање во системот. Преку 40% од родителите имаат 4 или повеќе деца.

Најголем процент од интервјуираните родители ги поседуваат основните идентификациски документи како и документ за нивна здравствена заштита. Само 1 интервјуиран родител поседуваше возачка дозвола, причината за тоа е високиот финансиски трошок за тој документ, додека, пак, останатите документи ги добиваат со финансиска и информативна помош на локалните невладини организации во Куманово⁴² и Скопје⁴³ во населбите кои работат на полето на остварување на лични идентификациски документи и јакнење на свеста на родителите и граѓаните за вклучување во институционалниот систем.

42 <http://www.nationalromacentrum.org/mk>.

43 <http://www.sumnal.org>.

ТАБЕЛА 2. Дали имавте некакви лични проблеми при вадењето на личните документи?

	број	процент
да	19	31.7
не	40	66.7
нема одговор	1	1.7
вкупно	60	100.0

ТАБЕЛА 3. Доколку одговорот е ДА, каков тип на проблеми имавте при вадењето на личните документи?

	број	процент
немање на финансиски средства	19	95.0
нешто друго	1	5.0
вкупно	20	
неинформираност	40	
вкупно	60	100.0

Во однос на личните проблеми со кои се соочуваат од табелата може да се види дека неинформираноста, односно незаинтересираноста на дел од граѓаните како и немањето на финансиски средства го отежнуваат процесот на регистрирање и пристапот до институциите на маргинализираните групи.

ТАБЕЛА 4. Кој е најголемиот проблем со кој се соочувате во постапката за вадење на лична документација?

	број	процент
високи административни трошоци	32	53.3
сложени и неразбирливи процедури	12	20.0
лош пристап на вработените во институциите	8	13.3
нешто друго	4	6.7
нема одговор	4	6.7
вкупно	60	100.0

Како најголем институционален проблем со кој се соочуваат при вадење на личните документи се посочуваат високите трошоци како и сложените и неразбирливи административни процедури. Во надминување на овие проблеми голема улога имаат и локалните невладини организации кои служат како медијатори помеѓу маргинализираните граѓани и институциите.

ТАБЕЛА 5. Дали сметате дека институциите прават доволно да им помогнат на граѓаните да ги извадат сите лични документи?

	број	процент
да	17	28.3
не	36	60.0
нема одговор	7	11.7
вкупно	60	100.0

За тоа дали сметаат дека институциите прават доволно да им помогнат на граѓаните 60% од испитаниците се изјаснија за тоа дека помошта е недоволна од страна на институциите со кои се потврдува фактот од претходното прашање за нејасните процедури и високите трошоци.

ТАБЕЛА 6. Дали сами ги извадивте личните документи?

	број	процент
да	42	70.0
не	17	28.3
нема одговор	1	1.7
вкупно	60	100.0

ТАБЕЛА 7. Ако одговорот е НЕ, кој ви помогна во процесот на вадење на личните документи?

	број	процент
некој од семејството или роднини	3	18.8
пријател	1	6.3
вработен во Ромскиот информативен центар	2	12.5
локална невладина организација	10	62.5
вкупно	16	100.0
друго место	44	
вкупно	60	

Од горната табела може да се забележи дека 70% од испитаниците побарале помош за остварување на личната документација и над 60% истата ја добиле од локалната невладина организација и ромските информативни центри. Преку ромските информативни центри⁴⁴ се обезбедува информациона линк помеѓу заедницата на Роми и институциите на локално ниво, насочен кон побрза интеграција во општеството. Ромските информативни центри имаат задача планирано и структурирано да информираат за имплементацијата на Стратегијата на Ромите и акциските планови на локално ниво.

44 Видете: <http://www.mtsp.gov.mk/?!temID=16963527D912DC41B48380E0B6034274>.

Во однос на прашањето - кои лични документи ги поседуваат вашите деца, може да се забележи дека, речиси сите испитаници, односно нивните деца поседуваат извод од матичната книга на родените што, пак, претставува добар предуслов за интеграција на децата, односно запишување во системот на образование. Со државјанството, пасошот и останатите лични документи се гледа разлика во однос на поседување на истите а како причина за тоа може да се види претходната табела⁴⁵, односно високите административни трошоци и сложените и неразбирливи процедури. Треба да се напомене дека најголем процент од документите ги имаат извадено со туѓа помош.

ТАБЕЛА 8. Дали сите ваши деца посетуваат настава?

	број	процент
да	35	58.3
не	23	38.3
нема одговор	2	3.3
вкупно	60	100.0

ТАБЕЛА 9. Доколку некои од вашите деца не посетуваат настава, кои се причините за тоа?

	број	процент
недостаток на финансиски средства	11	18,3
образованието нема да му помогне во животот	2	3,3
друга причина	9	15,0
непоседување на документи	38	63,3
вкупно	60	100,0

Од табелите бр.8/9 во однос на прашањето дали посетуваат настава и ако не посетуваат, зошто, јасно може да се види големиот процент на деца кои не посетуваат училиште а како причина за тоа се личните документи, недостатокот на финансиски средства како и ниската свест кај самите родители за важноста на образованието. Овде мора да се напомене важноста од јакнење на свеста кај родителите како и потребата од дополнителна финансиска поддршка на родителите, односно маргинализираните семејства за покривање на трошоците за добивање на основните лични документи како и за покомплицираните случаи каде што е потребна ДНК-анализа за добивање на истите.⁴⁶

45 Видете страница 12.

46 Видете: <http://vlada.mk/node/3972>.

**ТАБЕЛА 10. Дали некои од вашите деца посетуваат
воннаставни активности?**

	број	процент
да	28	46,7
не	31	51,7
нема одговор	1	1,7
вкупно	60	100,0

Исто така, треба да се забележи дека голем процент на деца кои користат услуги на локални невладини организации за дополнителна академска поддршка како: помош на децата и младите во подготовка на домашните задачи, туторство, помош при запишување на училиште, организација на едукативни и други специјални настани за поддршка на образованието на децата и младите Роми, и поддршка на студентите за запишување на факултет на некој од универзитетите, но и потребите на ромската заедница се само дел од активностите⁴⁷. Сè уште треба да се работи на јакнење на свеста кај родителите за целосно искористување на потенцијалите на локалните невладини организации.

ТАБЕЛА 11. Дали имате дете кое е запишано на факултет?

	број	процент
да	4	6,7
не	55	91,7
нема одговор	1	1,7
вкупно	60	100,0

Исто така, високото образование, односно вклученоста во високото образование е на незадоволително ниво и покрај стипендиите⁴⁸ за студентите Роми како и дополнителната академска поддршка која можат да ја добијат⁴⁹, сè уште е мал бројот на студенти (91% од родителите пријавија дека немаат деца кои се запишани на универзитет) имајќи ја предвид помошта која ја добиваат студентите Роми сè уште треба да се јакне довербата и свеста кај родителите но и кај средношколците како идни студенти за можноста која им се нуди со завршување на студиите.

ТАБЕЛА 12. Дали користите социјална помош?

	број	процент
да	29	48,3
не	31	51,7
вкупно	60	100,0

47 Видете: <http://www.sumnal.org/index.php?categoryid=30>.

48 Видете: <http://www.romaeducationfund.hu>.

49 Видете: <http://www.romaversitas.edu.mk>.

Од горната табела може да се види дека 51,7% од родителите не користат социјална парична помош и покрај фактот дека истите може да ги исполнуваат условите за тоа.

ТАБЕЛА 13. Дали користите здравствена заштита (сини картони)?

	број	процент
да	58	96.7
не	2	3.3
вкупно	60	100.0

ТАБЕЛА 14. Дали вашето дете/деца ги имаат примено сите вакцини?

	број	процент
Yes	46	76.7
No	14	23.3
вкупно	60	100.0

Немањето на документација особено е сериозен проблем за децата бидејќи ги исклучува децата кои се во училишна возраст од образовниот систем и системот на превентивна здравствена заштита (особено вакцинација и систематски прегледи). Децата родени во домашни услови се особено ранливи.

Постојат иницијативи за вакцинација на децата кои се надвор од образовниот систем и децата на улица кои ги посетуваат дневните центри, но, сепак, истите не се доволни да опфатат поголем дел од непријавените деца и децата кои поради други причини се надвор од образовниот систем. Со овие иницијативи може да се опфати поголем дел од децата ако правилно и навремено се информира населението. Непоседувањето на лични карти и извод од матичната книга на родените, на дел од Ромите, им го оневозможува пристапот до јавните здравствени служби (и воедно до здравствено осигурување). Потребата од обновување на документите, дополнително финансиски ги обременува сиромашните семејства.

7.3. Анализа на интервјуата

Според резултатите од теренското истражување сите интервјуирани беа запознати со програмите и проектите спроведени од страна на надлежните државни органи за надминување на идентификуваните пречки и да се обезбеди еднаков и широк пристап на ромските деца до образованието а тука ги набројуваат стипендиите кои ги доделува Министерството за образова-

ние и наука за Ромите средношколци⁵⁰, бесплатните учебници на учениците од социјално загрозените семејства, бесплатен јавен превоз, бесплатно сместување во средношколските студенски домови а, во сферата на високото образование - позитивната дискриминација при запишување на Ромите студенти.

Главните пречки во однос на запишувањето и континуираното учество на ромските деца во образованието претставува лошата социоекономска состојба на семејствата, како и неадекватните живеалишта(домувањето), кои се надвор од средините каде што има стабилна инфраструктура. Исто така, за пречка ја сметаат недоволно развиената свест кај родителите и дека само по пат на теренска работа и нивна едукација може да се надмине лошата социоекономска положба, а воедно и јакнењето на свеста дека образованието може да им обезбеди подобра иднина на нивните деца. Дел од испитаниците како пречка укажаа на слабото познавање на македонскиот јазик како услов за совладување на наставниот материјал⁵¹. Воедно како дополнителен проблем се спомнуваат и сложените случаи за утврдување на државјанство со помош на ДНК-анализа за кои се потребни време и големи финансиски средства⁵² како и сезонската работа на која заминуваат родителите а со тоа и нивните деца отсутнуваат од редовната настава. Малиот број на учебници на ромски јазик, исто така, е една од дополнителните причини за децата кои учат во мултикултурни училишта да научат дополнителни работи на својот мајчин јазик.

За средствата и активностите за образование кои се одвоени од страна на Владата (и локалните власти) за интеграција на децата Роми, кои немаат лична документација, имаме две различни мислења и ставови дека институциите го даваа својот максимум за идентификување на лицата без лична документација; дека се крајно флексибилни иако би требало да бидат повеќе ригорозни и да се казнуваат родителите и лицата кои навремено не го регистрирале своето дете⁵³, додека останатите интервјуирани беа со ставот дека на тоа поле не е постигнат максимумот, треба да се направи уште многу за да се постигне целта и дека не се исцрпени сите можности кои би требало да ги овозможи државата на оваа маргинализирана група.

Според **Законите за средно и високо образование истите наложуваат задолжително основно⁵⁴ и средно образование⁵⁵**. Секое непочитување од страна на поединци државата треба да го санкционира во согласност

50 Конкурс за доделување на стипендии на средношколци Роми: <http://www.mon.gov.mk/en/konkursimon/889-2011-12-01-09-02-08>.

51 Интервју со претставник на Министерството за здравство.

52 Интервју со претставник на Ромскиот информативен центар Куманово.

53 Интервју со претседателот на Партијата за интеграција на Ромите.

54 Видете *Закон за задолжително основно образование*: http://www.mon.gov.mk/download_mk/Documents/Zakoni/zakon+za+osnovnoto+obrazovanie.pdf

55 Закон за средното образование („Службен весник на РМ“, бр. 44/95), 2012 год.

со позитивните законски акти. Тоа е единствениот начин со кој може да се спречи и намали осипувањето на ромските деца од образовниот систем. Во истите закони се уредува дека секое дете има право на образование и се забранува дискриминација по основа на пол, раса, боја на кожата, национална, социјална, политичка, верска, имотна и општествена припадност во остварувањето на правата од истите закони.⁵⁶ Главно мислење е дека бројот на средношколци Роми не е на задоволително ниво а како причина за тоа се посочуваат строгите критериуми за добивање на стипендии како и тоа дека одделни семејства немаат доволно финансиски средства да ги задоволат ни основните потреби на еден ученик.

Непоседувањето на лична документација генерално, кај ромската популација е голем проблем затоа и се доделуваат финансиски средства од странски донатори, но сè уште нема континуитет, односно имплементирање на мерки за идентификување на терен на лица без документи како и покривање на трошоците од страна на државните институции. Соодветно на тоа, непоседувањето на личните документи е сериозен проблем бидејќи не можат да се остварат гарантираните права во рамките на институциите на системот⁵⁷.

Активностите за подобрување на пристапот на Ромите до остварување на личните документи би биле насочени кон јакнење на свеста на родителите за важноста на поседувањето на документите за лична идентификација, исто така, соодветните здравствени и социјални служби поажурно да работат на терен, да се скенира состојбата за да може секое новородено дете да се регистрира и евидентира со можност за активирање на соодветни државни органи и служби доколку детето не е навремено пријавено во службата за новородени. Потоа да се преземаат строги законски мерки и казни за непријавување на новородено дете, да се издвојат средства за помош на семејството со новороденче (што би било како стимулација семејството за да го пријави детето кое не би имало проблеми со личните документи и би се олеснил процесот на интеграција во понатамошниот живот)⁵⁸.

Како дополнителни и важни активности за интеграција на децата во образовниот систем се предлагаат организирање на целодневен престој на децата во училиштата, обуки на наставниот кадар за образовниот и воспитен процес во мултикултурна заедница, со акцент на еднаквост меѓу децата без поделби по основа на пол, националност или етничка припадност. Исто така, вклучување и дополнителна едукација на идниот наставнички кадар од матичните факултети за мултикултурна работа и нивна сензибилност кон

56 Интервју со претставник на Владата.

57 Интервју со претседателот на Здружение на граѓани „Биосфера“ – Битола.

58 Интервју со доктор-специјалист во Градската општа болница „8 Септември“ – Скопје.

маргинализираните групи. Воедно, се напоменува и да се зголеми бројот на учебници на ромски јазик⁵⁹.

Сите интервјуирани родители сметаат дека е потребна сензибилност на наставничкиот кадар за работа во мултикултурна средина, наставниот кадар треба да се доедуцира за воспитно-образовна работа во мултиетнички заедници, децата треба да бидат само деца, без никаков етнички и/или верски предзнак. Наставниците се вторите родители и од нив зависи дали и колку едно дете ќе биде вклучено или нема да биде вклучено во образовниот систем и како и на кој начин ќе ги совладува образовните активности.⁶⁰

Ромските информативни центри – се во постојана комуникација со граѓаните, при што во согласност со законските регулативи и работните обврски на РИЦ и со програмата за работа на РИЦ, навремено ги информира, советува, упатува и дава логистичка поддршка на граѓаните, со цел да ги остварат своите права и обврски (од областите на социјалната заштита, вработувањето, здравството, домувањето и образованието, вадењето на лични документи), навремено и без особени проблеми и последици. Во одредени случаи доколку постои потреба да се обезбеди одредена документација, во тој случај се излегува на терен и директно се помага, со цел навремено завршување на потребните активности или преку некакви промотивни материјали (огласи, или сл.) се информира заедницата.

Во Ромскиот информативен центар во Куманово во текот на 2012 година вкупно 62 лица побарале помош за лични документи. Од страна на центарот дадена е правна помош и тоа: пополнување на барања и уплатници и објаснување на целата постапка за вадење на потребниот документ. Најмногу се обраќаат за помош при вадење на лични карти и извод од матичната книга на родените.

Во РИЦ – Скопје во текот на 2012 година е дадена правна помош за лична документација (извод од матичната книга на родените, лична карта, пасош) на вкупно 54 лица, додека на 14 лица без никаква лична документација им беше укажана помош за остварување на истата.

59 Интервју со претседателот на Здружение на граѓани „Сумнал“ Скопје.

60 Интервју со едукатори во Здружение на граѓани „Сумнал“ Скопје.

8. Заклучоци и препораки

1. Треба да се демонстрира посилна политичка посветеност особено од владата посебно на ромските претставници во владата, со цел да се осигура дека стратегиите преминуваат во акции, особено со распределба на соодветни финансиски ресурси.
2. Административните капацитети, координацијата и комуникацијата меѓу институциите, кои се задолжени за политиките за Ромите, треба да се подобрат (Министерство за образование и наука, Министерство за труд и социјална политика, Министерство за правда, министер без ресор и др.).
3. Да се подобри и актуелизира работата на меѓуресорската работна група за решавање на проблемите со лицата без лични документи и да се вклучат лица од граѓанскиот сектор, посебно од ромските информативни центри.
4. Да се одвојат финансиски средства (поголеми од 10%) од страна на државата за институционално решавање на проблемот со лицата без лични документи, посебно за комплицираните случаи кај коишто е потребна ДНК-анализа и соработка со институциите од другите држави каде што се родени поединците.
5. При имплементација на некоја од мерките за олеснување на пристапот истите да бидат соодветно промовирани од страна на институциите.
6. Децата да продолжат да ја посетуваат наставата додека не им бидат извадени сите потребни документи, како не би отсутствувале од настава.

7. Официјалните податоци од владиниот и невладиниот сектор за бројот на лица без лични документи да бидат усогласени (работа на терен и идентификување на сите лица без документи).
8. Сензибилност на наставничкиот кадар за подобра работа во мултиетничка средина и подобро и поквалитетно пренесување на наставниот материјал кон ромските деца од страна на Министерството за образование, односно Управата за развој и унапредување на образованието на јазиците и припадниците на заедниците (по примерот на проектот имплементиран од Здружение за развој на ромската заедница „Сумнал“⁶¹ од Скопје.)
9. Јакнење на свеста на родителите за вклучување на нивните деца во образовниот систем посебно за женските деца.
10. Зголемување на бројот на наставници - Роми кои ќе работат со децата на ромски јазик и ќе бидат модел за младите Роми.

61 OSCE мисијата во Скопје и НВО „Сумнал“ го имплементираа најиновативниот проект за сензибилност на наставничкиот кадар. Имено, се работи за проектот „Јакнење на капацитетите на идните наставници, педагози и социјални работници за работа во мултиетничка средина“.

Анекс 1

Прашалник за родители

Почитувани родители ве молиме внимателно да ги прочитате и да ги одговорите следните прашања. Доколку наидете на потешкотии вработените во центарот со задоволство ќе ви помогнат. Податоците од прашалникот ќе имаат за цел да го идентификуваат јазот помеѓу правните стандарди и практиката на терен во однос на поседување на лични документи како услов за подобро образование.

ОДГОВАРАЈТЕ СО ЗАОКРУЖУВАЊЕ НА СООДВЕТНИТЕ ОПЦИИ.

ПОЛ:

1. Машки
2. Женски

МЕСТО НА ЖИВЕЕЊЕ:

1. Топаана
2. Средорек
3. Друго

ВОЗРАСТ:

1. Под 18
2. Од 18 до 25
3. Од 25 до 31
4. Од 31 до 41
5. Од 41 до 51
6. Од 51 до 65
7. Над 65г

ОБРАЗОВАНИЕ:

1. Без основно
2. Основно
3. Средно
4. Високо

БРОЈ НА ДЕЦА:

____ машки
____ женски

ЗАНИМАЊЕ (ПРОФЕСИЈА):

1. Невработен
2. Вработен во државна/јавна установа
3. Вработен или сопственик на приватен бизнис
4. Земјоделски работник
5. Студент
6. Нешто друго _____

ПРАШАЊА

1. Кои лични документи ги поседувате?
 - a. Извод од матичната книга на родените
 - b. Лична карта
 - в. Пасош
 - г. Државјанство
 - д. Здравствена книшка
 - ѓ. Возачка дозвола
2. Дали имавте некакви лични проблеми при вадењето на личните документи?
 - a. Да
 - b. Не
 - в. Нема одговор
3. Доколку имате одговор Да, каков тип на проблеми имавте при вадењето на личните документи?
 - a. Немање на финансиски средства
 - b. Дискриминација од институциите
 - в. Неинформираност
 - г. Друго _____
4. Кој е најголемиот проблем со кој се соочувате во постапката за вадење на лична документација?
 - a. Високи административни трошоци
 - b. Сложени и неразбирливи процедури.
 - в. Лош пристап на вработените во институциите
 - г. Нешто друго _____ (наведете)

5. Дали сметате дека институциите прават доволно да им помогнат на граѓаните да ги извадат сите лични документи?
 - a. Да
 - b. Не
 - v. Нема одговор
6. Дали самите ги извадивте личните документи?
 - a. Да
 - b. Не
 - v. Нема одговор
7. Ако одговорот е НЕ кој ви помогна во процесот на вадење на личните документи?
 - a. Некој од семејството или роднини
 - b. Пријател
 - v. Вработен во Ромскиот информативен центар
 - г. Локална невладина организација
 - д. Друго _____
8. Кои лични документи ги поседува вашето највозрасно дете?
 - a. Извод од матичната книга на родените
 - b. Лична карта
 - v. Пасош
 - г. Државјанство
 - д. Друго _____
9. Кои лични документи ги поседува вашето најмладо дете?
 - a. Извод од матичната книга на родените
 - b. Пасош
 - v. Државјанство
 - г. Друго _____
10. Дали сите ваши деца посетуваат настава?
 - a. Да
 - b. Не
 - v. Нема одговор
11. Доколку некое од вашите деца не посетува настава, кои се причините за тоа?
 - a. Недостаток на финансиски средства
 - b. Образованието нема да му помогне во животот
 - v. Нема лични документи за идентификација
 - г. Друга причина _____
12. Дали некое од вашите деца посетуваат воннаставни активности?
 - a. Да
 - b. Не
13. Дали имате дете кое е запишано на факултет?
 - a. Да
 - b. Не
14. Дали користите социјална помош?
 - a. Да
 - b. Не
15. Дали користите здравствена заштита (сини картони)?
 - a. Да
 - b. Не
16. Дали вашето дете/деца ги имаат примено сите вакцини?
 - a. Да
 - b. Не
 - v. Нема одговор

Анекс 2

Листа на интервјуирани претставници според институции

Име и презиме	Институција	Датум
Бајрам Берат	Партија за интеграција на Ромите	26.11.2012
Нешат Аземовски	Здружение на граѓани „Биосфера“ - Битола	05.12.2012
Фатма Бајрам	Здружение за развој на ромската заедница „Сумнал“ - Скопје	30.11.2012
Џемиле Берат	Градска Општа болница „8 Септември“ - ромски активист	28.11.2012
Афродита Ракиповска	Ромски информативен центар - Скопје	07.12.2012
Мердан Муслиевски	Ромски информативен центар - Куманово	05.12.2012

Име и презиме	Институција	Датум
Афродита Берат	Министерство за здравство	24.11.2012
Стојанка Димковска	Едукатор во Здружение за развој на ромската заедница „Сумнал“ - Скопје	03.12.2012
Надица Штрбевска	Едукатор во Здружение за развој на ромската заедница „Сумнал“ - Скопје	03.12.2012
Оливер Митов	Правник, Национален Ромски Центар	22.11.2012
Давид Берат	Генерален секретаријат на Владата	06.12.2012

